

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (7.)

Részlet a *Fújnak a fák, Ides* című önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeit megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokban ritkán megörökített – világból válogattuk, a halálos fejsébet csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Nagy áldás volt számomra a mindenféle nyomtatott betűhöz való vonzalmam. A mindenféleség nem jelentett mindenevőt. Amit húsz-harminc oldal után olyannak éreztem, hogy se újat, se okosat, se szépet nem mond, azt úgy intéztem el, mint Móricz Zsigmond a figyelmébe ajánlott Rejtő Jenő-köteket: falhoz csaptam őket, és elővettem valaki másnak a könyvét. Az újságokat szívesen böngésztem, és ugyancsak örömmel vettem, ha a környezetem versfaragáshoz is alkalmat ad. Jól kimérgelődtem magamat az időhúzáson, amelynek szenvedő alanya voltam, de kiválóan szórakoztattak az újságból kibogarászott, a korra jellemző tudósítások. Hegedűs Nándor, a Nagyvárad főszerkesztője írta meg például, hogy egy bizonyos Rácz-Rónay Károly nevű újságíró megható riportot rittyentett a Nagyváradba egy zsidó hősi halott temetéséről. És hogy milyen megható beszéddel búcsúztatta őt Kecskeméti Lipót váradi főrabbi. Hegedűsnek tetszett a lelkes hangú cikk, és leadta. Másnap összetalálkozott Kecskeméti Lipót a főszerkesztővel.

– Olvastam, főszerkesztő úr a szép beszédemet! – így a főrabbi. – Nagyon szép, valóban, kár, hogy mindazt nem én mondtam!

– Ha szép – vitázott Hegedűs Nándor –, akkor nem sokat számít az a kis tévedés, nemde?

– No igen – érvelt a főrabbi –, de ország-világ azt véli rólam, hogy plagizáltam, idegen tollakkal ékeskedem.

– Hogyhogy?

– Úgy, hogy amit Rácz-Rónay szerint én mondtam el a temetésen, azt egy héttel előbb szóról szóra hozta a Szegedi Híradó vezércikke!...

A román támadás és vereség ügye sokáig nem tűnt el a lapok hasábjairól, már csak azért sem, mert a rossz nyelvek szerint ez volt az egyetlen ellenséges támadás a háború során, amelyet a Monarchia fegyveres erői – együtt a németekkel – tökéletesen szétverték, és a támadót megadásra készítették. Az 1916 végi lapok beszámoltak róla, hogy a Bukarestből menekülő király és a Brătianu-kormány külön vöröskeresztes vonatszerelvényeken mentette saját, személyi vagyonát. Brătianu például pincéinek borait Floreascából. Szobanövényeinek fűtött-védett vagonok álltak rendelkezésre, míg a menekülő, exponált tisztviselők, lakosok tehervonatokon, de inkább gyalog, fagyva, éhez-

ve vonszolták magukat Iași felé. Az antant kérésére, a kiürített Olténiában, Havasalföldön, Dobruzsában, Moldva délnyugati részén a kivonulók elpusztították a gyári berendezéseket, az olajkutakat, a hidakat, a vasutakat, raktárakat, hogy ne kerüljenek épségben a német–osztrák–magyar haderők, valamint a bolgár–török csapatok kezére. Az 1916. augusztusi nagy sakkhúzás egyelőre mattot kapott. (...)

1917 azzal indult, hogy az antanthatalmak újfent elutasították a központi hatalmak meg-megújuló békeajánlatait, mivel azok nem egyeztek – például – a románoknak adott ígéreteikkel, s eközben a románokat tovább verték a csapataink Focșani és Brăila környékén, mind északkeletre szorítva őket. És míg a kenyérlisztet kukoricaliszttal kellett keverni, az újságok arról lelkendeztek, hogy „Olaszország nem képes tovább folytatni a háborút, mert nincs se pénz, se élelem, se szén” a csizma alakú országban. Aztán két nap múlva meg azt olvashattuk, hogy „Olaszország nagyszabású tavaszi offenzívára készül”, és „Bruszilov feladata a Szeret folyónál megállítani az előrenyomuló Mackensent”. Pár nappal később pétervári és moszkvai lázongások, forrongások kitéréséről cikkeztek a lapok, az orosz tömegek kimerüléséről, éhezéséről. Lemondásokról is érkezett hír a cári kormányban, még Bruszilov öngyilkosságáról is lehetett olvasni, de később, május elején meg hadparancsot ismertettek az ő aláírásával, ami arra vall, hogy szigorúan megtiltva a frontbarátkozást az ellenség katonáival, valahogy föltámadott...

Annyi bizonytalanság között ideahaza egy dolog bizonyos volt: átalakult a váradi írókat és irodalompartolókat összetartó Szigligeti Társaság, elnöke Sas Ede lett, és tagjai közé – többek közt – fölvette Dutka Ákost. Említésre méltó még, hogy a váradi románság vezetői milyen forró hűségnyilatkozatokat tettek a nemrég megkoronázott IV. Károly „magyar” királynak. „Teljesen egyenjogúak vagyunk – nyilatkozták, nincs megkülönböztető törvény Magyarországon! Ezt csak az ellenséges román kormányok állítják stb.” Tessék csak figyelni kicsit az aláírók körét, és összevetni később tetteikkel és nyilatkozataikkal: Teodor Mihali (a Román Nemzeti Párt későbbi elnöke), Radu Demeter (görögkatolikus püspök, ő olvasta fel 1918. december elsején Gyulafehérváron Erdély Romániához való csatlakozási nyilatkozatát), Valeriu Frențiu (Radu Demeter utódja a váradi püspöki székben), Miron Cris-

tea (püspök, később Románia első ortodox pátriárkája), dr. Aurel Lazăr ügyvéd (az egyesülési mozgalom egyik későbbi főszereplője), még sok ügyvéd, tanár, orvos – a helyi románság elitje! (...) Radu Demeter váradi román püspök külön is tiltakozott az antant „felszabadító” tervei ellen. „Az erdélyi románság nem akar elszakadni, ragaszkodik véráztatta osztrák–magyar hazájához, a magyar Szent Koronához!” (...)

Mikor már kiengedtek pár órára a kórház zárt kapuján, elbotorkáltam Ágnesék volt házáig. A szomszédoktól megtudtam, hogy Ágnes férjhez ment egy katonatiszthez, akinek a nevét viszont nem tudták megmondani. Szülei eladták a házat, és valóban elköltöztek Erdélybe. (...)

Egyik este elvitték a csapatkórház járnikelni tudó rokkantjait, sebesültjeit a színházba. Bihari Ákos (eredetileg Silbermann Salamon nevű) katolizált, bigott színművész, drámaíró Isten országa című passiójátékát adták elő. Amiről azt írta az újság, hogy az egy egész estét betöltő, drámai teatrologia(?) – nyilván, elírásként a tetralógia helyett. Mert négy fő részből állt: 1. Jézus gyermekkora. 2. Isten országa. 3. Passiójáték. 4. Glória, feltámadás és mennybemenetel. Nem tudom, másra hogyan hatott a félüres nézőtéren, én az első résztől végig igen jól aludtam. – Bizonyára nem a műben vagy a művészekben volt a hiba... Én szenteskedő játéknak éreztem az egészet, mivel nyakas kálvinista létemre, az egész Krisztust övező legendakörből – mindmáig – csak két dolgot tudtam

elhinni, és tényként elfogadni. Azt, hogy Jézus valamikor megszületett, és azt, hogy emberbaráti, igazságra törekvő elvei miatt keresztre feszítették. Ezért nekem vallási ünnepnek is csak a karácsony és a nagypéntek számított! A többről úgy vélekedtem, hogy a papok találmánya. (...)

A magam valóságos sorsához visszatérve, addig-addig sürgettem Váradon, hogy csináljanak már velem valamit, hogy amikor tizedszer-huszadszor is leintettek, csak várjak türelmesen, semmi se megy egyik napról a másikra, egy délelőtt elhatároztam, megszököm innét. Nincs itt mire várni! Sikerrült kicsempésznem a katonaládámat, s visszabújva katonaruhámba, magamhoz véve két botomat, még szobatársaimat se tájékoztatva a terveimről, nekivágtam minden irat nélkül a budapesti útnak, vissza a Timót utcába. Szobatársaim úgy tudták, hogy látogatóim jöttek, és azok miatt léptem ki az ablakon. Még segítettek is kiszöknöm, és utánam kiabáltak: el ne feledkezzem jófajta hazait hozni az ő számukra is.

Január vége, kemény tél volt. Kisebb letolás után, hogy miért csak most jöttem vissza a Timót utcai intézménybe, visszakérgettek régi szalmazsákomra, a hodályba, ahol időközben elégették ágyamból az összes deszkát. Még szalma is alig maradt benne. Itt is nekikezdtem újra sürgetni a karácsony előtt folyvást halogatott, majd elmaradt felülvizsgálatot. Megint csak azt mondták, akárhányszor kérésemet előadtam, hogy várjak.

Merész elhatározást tettem, mérgemben. Megtudakoltam, hol a kultuszminisztérium, elbotorkáltam oda, hogy kiköveteljem magamnak a tanulás lehetőségét. Be se akartak engedni, de miután bejutottam, az illetékes ügyosztály sem akart fogadni. Szörnyűséges botrányt csaptam! Rémulten telefonáltak a Timót utcába, hogy ki ez az őrült, aki rájuk szabadult, és a botjaival hadonászik? Onnan valami autó jött értem, és erőszakkal visszavittek a Timót utcába. De már őrizet alá helyeztek, nem a szalmazsákomon aludtam, hanem egy kis helyiségben rám zárták az ajtót, volt benne egy fapriccs, azon aludtam. Enni se kaptam. Következmény? Másnap áthelyeztek a Bajza utcai katonai ideggyógyászatra, mert agresszív viselkedésemet agylövésem rovására írták. Odakerültem az idegsokkos katonák közé.

Na, az se volt valami úri üdülőhely! Úgy emlékszem, az ún. Feszty-udvar egyik pavilonjában voltunk elhelyezve. Jól fűtött termekben, végre. Ha másért nem, már ezért is megérte, amit elkövettem. A koszt jó volt, mozgásunkban nemigen korlátoztak, de az a sok idegsokkos katona némelykor olyan veszekedéseket rendezett, hogy arra gondoltam, ha sokáig itt maradok közöttük, magam is a bolondokházában kötök ki. Pár nap alatt kitapogattam a szokást. Rájöttem, hogy nemcsak valódi idegsokkosok vannak ám itt, hanem szimulánsok is. Sőt, mivel velük könnyű volt szót érteniük az ápolóknak, az orvosoknak, ezért arra törekedtek, hogy a szimulánsok mennél tovább ott maradhassanak, míg az igazi sokkosok mennél előbb elkerüljenek. Nekem pedig nem az volt a célom, hogy a háborút itt lapulva kihúzzam, hanem az, hogy ha már nyomorékká lőttek, tanulhassak valamit, valahol. Nekem tehát itt nem szabad „jófiúnak” lennem, mert akkor itt tartanak.

Megint kezdtem begerjeszteni magamat. Az egyik orvosi vizit alkalmával az orvosnő azt javasolta, hogy másnapra nyírassam le a hajamat kopaszra, mivel fejsebem van, s ahhoz, hogy a tanár úr alaposabban megvizsgálhasson, a hajamat, ami gondozott, rendes volt, le kell nyíratnom. Vitatkozni kezdtem vele, hogy erre a vizsgálatra nincs szükség, én már ki vagyok szuperálva, én itt csak arra várok, hogy tovább küldjenek oda, ahol valamiféle szakmát tanulhatok. Ezen élesen összekaptunk. Azzal

vágta el, hogy rendben van, de addig is, amíg a hajamat levágatom, a kezembe nyomott cédulával menjek át a másik pavilonba, kezelésre. Gondoltam, jó, azt megteszem. Ott egy hadapródi rangban levő, állítólagos orvost találtam. Elvette tőlem a cédulát, majd azt mondta, mutassam csak a sebemet. Én gyanútlanul elé hajtottam a fejemet, ő elkezdte tapogatni, és egyszer csak előkapott a zsebéből egy hajnyíró gépet, és elkezdett vele végigszántani a fejemem, elcsúfítva a gondozott frizurámat. Orvos volt-e valóban, vagy borbély, nem tudom. De az biztos, hogy a két kezemben levő bottal nekiesetem jobbról-balról püfölni ökelmém, és szidalmazni, hogy sebesült frontkatonát hülyére vesz. Segítségért kezdett kiáltozni, megpróbált kirohanni, de az ajtó egy kórteremre nyílt, ahonnan a kiabálásra meg a zajra tódultak befelé a betegek. Fennakadt rajtuk, én meg ütöttem, vertem, ahol értem. Az orvosnőt meg a cseles cédulájával együtt elküldtem oda, ahonnan születése pillanatában a világra jött.

Aztán, mint aki jól végezte dolgát, mentem vissza az én betegszobámba. Percek múlva már jött is értem két fegyveres katona. Azt mondja a káplár, jöjjen csak velünk, bajtárs. Mentem, mást mit tehettem. Egy részeges cseh kapitányhoz vittek raportra, az intézet akkori parancsnokához, aki azonban minden züllöttsége ellenére átlátta, hogy nem a katonai, hanem csak a kórházi fegyelmet sértettem meg. És bizonyára idegsokkos betegségem okán. Azt mondta, az én ügyemben ő csak a tanár úr vizsgálata után intézkedhet. Átkísértetett egy orvostanárhoz. Nevére már nem emlékszem, annak az elmeháborodott osztálynak az élén állt akkor, amelyikhez tartoztam. Odagyűlt néhány ápolón kívül a két orvos is: az, akit megvertem, meg a doktornő, aki hozzá küldött. A kihallgatás, két fegyveres ór jelenlétében, nagyjából így hangzott:

– Bolond maga, fiam? – kérdezte a tanár nyájasan.

– Még nem egészen, tanár úr! De ha továbbra is itt tartanak, egy hónap se kell, és kész leszek.

– Miért? Hová akar menni innen? Mi itt magát gyógyítani akarjuk.

– Köszönöm a jóindulatot, de ha a Timót utcából nemcsak engemet, hanem a papírjaimat is áthozták volna a tanár úrnak, akkor tudná, én már ezeken a kezelési ügyeken túl vagyok. Ki vagyok szuperálva, további kezelést nem írtak elő,

arra vártam az OHI Timót utcai részlegében, hogy tovább irányítsanak.

– Hova tovább?

– Tanulni szeretnék, tanár úr! A rokkantak iskolájában! Tudom, hogy erre van lehetőség, de az én ügyemet halasztgatják, eszem itt, a különféle kórházakban és utókezelőkben a kosztot, lopom a napot, fogy a drága idő, amit mind magam, mind a hazám számára értékesebben tölthetnék el. Tudom, ott is van utókezelés, de az mindössze egy-másfél óráig tart, utána nyugodtan tanulhat az ember. Itt meg az idegsokkos, dühöngő bajtársaim civakodását kell hallgatnom, éjjel-nappal, míg magam is bele nem bolondulok. Miért jó ez? Ebből, amit önök adhatnak itt nekem, ha az állam majd leveszi rólunk a kezét, hogyan élhetek meg?

– Aha! Eszerint maga félbolond! Az pedig rosszabb az egész bolondnál. Elmehet!

Nem mondta, hova. Az írnök a tizedeshez fordult, aki időközben megjött, az irataimmal a kezében várakozott.

– Tíznap fogda – dörögte a kapitány –, de aztán színét se lássam itt, a Bajza utcában!

Két szuronyos katona jött értem, és elkísért a kert közepe táján lévő pavilonba. Annak egyik szobájában a gipsz szobortörmelékek az egyik sarokba voltak seperve. A másik sarokban kis vaskályha duruzsolt csöndesen. Az ablakkal szemközt, a falhoz tolva egy vaságy. Friss ágyne-

mű. Előtte egy szekrény, asztal, meg egy szék. Egy ápoló hozta utánam aládát.

Közveszélyes bolondnak sikerült-e mutatnom magam, azért különítettek el büntetés címén, vagy azért, mert féltek, hogy a „példa” ragadós lesz, és mások is fellázadnak a bánásmód ellen, nem tudom. Az bizonyos, hogy nekem, itt, ebben a szobortörmeléken, meleg szobában jó dolgom volt! Jó kosztot is kaptam, olvasnivalót, könyveket, és volt időm – s nyugalmam – verseket is írogatni. Még rajzolgatni is próbáltam unalmamban az ott hagyott szoborrészleteket. Néha bejött egy-egy orvos, tisztí rangban, elolvassgatta a verseimet, nézegette a rajzaimat, faggatott, ki és mi vagyok civilben. Mondtam, hogy senki, földtelen paraszt.

– Magának tanulnia kellene! – mondta az egyik.

– Én is ezt akarom, erre várok! Tessék már a parancsnoknak is ajánlani!

– Megpróbálok.

A negyedik napon értem jöttek, hogy menjek vissza a régi helyemre, a kórterembe. No, talán történik velem valami. De tévedtem. A tíznap fogda megszakítására csakis azért került sor, mert Károly király és Zita királyné készülő szobrukhoz jöttek modellt állni a szobrászművészhez. Én ugyan nem látam őket, de társaimtól azt hallottam. Tény és való, hogy a királyi pár akkor éppen Budapesten tartózkodott.

Az orvosok békén hagytak, a bajtársak meg szórakoztattak a maguk bolondságaival. Az egyik rokkant társam például elmesélte, hogy kint járt, és valami szalagot keresett. Talált is megfelelőt, kérdezte a kereskedőt, mennyibe kerül méterje.

– Én ezt úgy mérem, vitéz úr – mondta a kereskedő –, hogy amennyi egyik oldalra kinyújtott kezének ujja hegyétől a másik keze ujja hegyéig elér, az húsz krajcár.

– Az nekem nagyon megfelel – válaszolt a bajtárs –, mivel-hogy egyik kezem itt van, látja? A másik meg Doberdónál maradt! De aztán pontosan mérje ki!

Rezgett a plafon a röhögéstől. Nagy üzérkedés folyt a fővárosban a kenyérgygyel, amire nem is volt elég kenyér, mert több jegyet nyomtattak, mint amennyi kenyeret süthettek. Papír még volt, liszt már alig-alig. Nőttön-nőtt a nyomor, februárban négyhetes iskolai szünetet rendeltek el, fűtőanyag-hiány miatt. Ugyanez okból bezárt a színházak, mozik többsége, a múzeumok, a képtárak, a szórakozóhelyek nemkülönben. Egyik váradi bajtársam írta, hogy ott még a villamosforgalmat is korlátozták, megritkították a megállóhelyeket, megszüntették a Fő utcán a Múzeum, a Szaniszló, a Szilágyi Dezső utcai megállókat, az állomástól a Bémer térig közlekedő A betűs járat vonalán, és kevesebb kocsit is indítottak. Lakásában gyermekével együtt megfagyott anyáról írtak az újságok!

Mikor az új király március elején megszüntette a katonaságnál a kikötést, ezt az embertelen fegyvelmező büntetésformát, a nép azt híresztelte, hogy már ahhoz sincs elegendő fa. Ezen viccelődött fél Pest. Meg azon, hogy miközben a bőrtalpú cipők helyett a fatalpú háborús cipők kerültek forgalomba, neves arisztokrata hölgyek vettek fel facipőt, s írtattak róluk újságcikkeket, hogy divatot csináljanak a háborús nyomorúságból.

(Folytatjuk)

*A szöveget gondozta és szerkesztette:
SZILÁGYI ALADÁR*